

FELSEFİ BEDENDEN SOSYOLOJİK BEDENE

Meral Glkaya Timurturkan*

ÖZET

Düşünce tarihinde, düalist yaklaşım, bedeni tekiletirirken ruhu da yüceltir. Bu yüceltme işlemi aydınlama dncesi ile daha da pekiir. Aklın egemenliğinin karşısında kendini görünür kılmaya çalışan beden ancak aydınlanma dncesinin kartezyen yapısının eletirilmesiyle görünür hale gelir. Bedenin, felsefi zeminde ruh-beden ayırımından kurtulup sosyolojik bir zemine yerlemesinde fenomenolojik yaklaşımın ve postyapısalcı düşünürlerin payı büyüktür. Bu makale beden- ruh karşıtlığını sorgulamayı, bedene artan ilginin nedenini ve bedenin sosyolojik yönünü ele almayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Beden, Ruh, Aydınlanma, Fenomenoloji, Beden Sosyolojisi.

ABSTRACT

In the history of thought the dualist approach others the body and glorifies the spirit. The idea of Enlightenment consolidates this glorifying. The body which attempts becoming visible against the hegemony of the mind achieves visibility only after the Cartesian structure of the idea of Enlightenment was criticized. The body owes a great deal concerning its eluding the spirit-body differentiation in the philosophical context, to the phenomenological approach and the post-structuralist thinkers. This paper aims at questioning the spirit-body antinomy, the reasons for the increasing interest in the body and the sociological aspect of the body.

Key Words: Body, Spirit, Enlightenment, Phenomenology, Sociology of the Body.

---

* Aratırma Grevlisi / Sosyoloji Blm / Akdeniz Üniversitesi
İletişim: meralgulkaya@akdeniz.edu.tr

I. GİRİŞ

İnsanoğlu var olduğu günden beri merak duygusu içinde kendini bilme, kendini tanıma çabası içine girmiştir. Bu kendini bilme çabası insanın hem kendini tanımasını, hem ölüm doğum gibi süreçleri sorgulamasını hem de kendini doğa içinde farklı bir yere yerleştirmesini beraberinde getirmiştir. İnsanı, evreni, doğayı sorgulama, tanıma çabaları ile birlikte ruh-beden ayrımı gibi düalist bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Tartışmanın merkezinde yer alan klasik felsefe, beden ve ruh ayrımında, ruhtan yana tavır koymuş, bedeni sadece ruhun taşıyıcısı, ruhun hapisanesi olarak görmüştür. Bu düşünce yeniçağ felsefesinin kurucusu olan Descartes ile daha da pekişir. Descartes, akıl-beden düalizminde akla öncelik tanır. Böylece “insanlık” doğayı egemenlik altına alma yetisi olan akılla tanımlanır. İnsanı tanrıyla eşit bir noktaya getiren akıl-insansalken, beden hayvansaldır.

Ruh-beden ikiliği düşünce tarihi boyunca çok farklı şekillerde ele alınmış ve tartışılmıştır. Bu ikilik kimi zaman ruh- beden, kimi zaman akıl-beden, bilinç-madde gibi ayrımla var olmuştur. Ama en belirgin ayrım kartezyen düşüncenin hâkim olduğu 17.yüzyılda yaşanmıştır.

Aydınlanma düşüncesi de bedeni düalist yaklaşım içinde ele almış onu aklın karşısında ötekileştirmiştir. Aklın egemenliğini doğanın karşısına oturtan aydınlanma, bedeni nesneleştirerek insanı da bu süreçte özne olarak kurmaya çalışmıştır. Aydınlanmanın kartezyen yapısı başta fenomenolojik yaklaşım olmak üzere birçok postyapısalcı düşünür tarafından eleştirilmiş ve böylelikle beden farklı disiplinlerce tartışmaya açılmıştır. Bu disiplinlerden biri de sosyolojidir.

1980’lerden sonra gelişen beden sosyolojisi temel olarak insanın vücut gelişiminin toplumsal doğası, vücudun toplumsal olarak üretilmesi, vücudun toplumsal temsili ve dile getirmeleri ve vücut, toplum ve kültür arasındaki karmaşık ilişkileri incelemektedir (Cirinlioğlu 2001, s. 93). Bedenin sadece biyolojik bir süreçten ibaret olmadığı, toplumsal etmenler tarafından şekillendiği düşüncesinin yaygınlaşması, bedenin sosyoloji içinde bir alan olarak güçlenmesine neden olmuştur. Artık beden ne sadece biyolojiye, ne tıbbı konu olmuş ne de felsefi zeminde ruhun karşısında yer almıştır. Beden toplumsalın içinde şekillenen çok önemli bir olguya dönüşmüştür

II. BEDENİN GÖRÜNMEYEN YÜZÜ: RUH VE BEDEN AYRIMI

Düşünce tarihi içinde ruh-beden ayrımında ruhtan yana konulan tavır Platona kadar uzanmaktadır. Eski çağ Filozoflarından Platon idealizm düşüncesi ile düşünceyi merkeze koyarak varlığın kendisini arka plana iter. Hançerlioğlu bu idealizmi şöyle açıklar; “idealizm geniş anlamda her türlü varlığı düşüncenin ürünü ya da düşüncenin kendisi sayan bütün öğretileri kapsar” (Hançerlioğlu 1993, s. 93). Platon’a göre ruh ölümsüzdür ve idealar dünyasından gelerek bedenle birleşir, böylelikle asıl yurduna kavuşmuş olur. İdealar dünyasında ruh merkezi bir yer tutar, beden ise sadece bu yeri pekiştirmeye yarayan araçtır.

Aristoteles Platon’un düalizmine karşı çıkararak, ruhu bedenin bir etkinliği, biçimleyici ilkesi olarak görür. Ona göre “ruh yaşayan bir varlığın formu olması anlamında tözdür ki o potansiyel olarak yaşama sahiptir ve töz bu anlamda aktivitedir. Ruh o zaman, hâlihazırda tanımlanmış olduğumuz anlamda bedenin aktivitesidir” (Erkızan 2003, s. 577). Aristoteles bu düşüncesi ile ruhun tamamıyla madde dışı olduğunu savunan düşünceleri eleştirir. Ruh maddeden koparıp açıklamaz. Bedenin bir aktivitesi olan ruh, bir forma sahip olmadan gelişemez.

Ortaçağ düşünürlerinden Büyük Gregorius’a göre beden “ruhun şu iğrenç giysisi” idi. Beden yok olur, ölür, ama ruh her zaman varlığını sonsuza dek korur. Saint Louis Jonville ise beden hakkında görüşünü şöyle dile getirmiş; “insan öldüğünde şu beden cüzzamından kurtulur” (Goff 1999, s. 282-283, aktaran: Kızılcılık 2003, s. 89). Bu dönemde yapılan açıklamalar, bedensel gereksinimleri yok sayan bedeni her türlü günahın aracı olarak gören, çileci, dini tavırdan bağımsız değildir. Ortaçağ Hıristiyan dünyası için beden ruhun taşıyıcısı, maddi dünyaya ait ölümlü bir nesneydi.

Ruh beden ikiliği 17. yüzyıl Descartes’in felsefesiyle daha belirgin ve önemli hal alır. Descartes’in düalist yaklaşımında, akıl bedenden önce gelir. Varlığın kanıtı düşüncedir. Düşünürseniz var olabilirsiniz. Beden ve ruh iki ayrı tözdür. Ruh maddi olmayan düşünen bir töz iken, beden ise, enliliği, uzunluğu, derinliği, olan ve maddi bir tözdür (Gökalp 2004, s. 6). Tanilli Descartes’in düşüncelerini şöyle yorumlar;

“Descartes’e göre, insanlık, onu “doğanın egemeni ve sahibi” kılan düşüncededir. İnsanı kimi yönden tanrıyla eşit bir noktaya yükselten bu yeti, o temelde kaygıyı da siler. Böylece beden hayvansalken,

düşünce insansaldır. Descartes'e göre insan düşünen bir nesnedir. Yani kuşku duyan, kavrayan, belirleyen, yadsıyan, isteyen, ayrıca imgelemde bulunan ve duyan bir nesne, bir düşünen ruh da diyebiliriz" (Tanilli 1998, s. 84-85).

Descartes, ruh ile bedenin birlikteliğini ikisinin bütünleşmesi olarak değil de, iki ayrı şeyin bir arada çalışması ve birbirini etkilemesi olarak anlar. Yalnızca uzam/yer kaplama olarak var olan beden ile yalnızca düşünce olarak var olan ruhun birleşmesine, ruhun bedeni hareket ettirmesi ve bedenin de duygular veya ihtiraslar oluşturmak suretiyle ruha etki etmesi anlamı da yüklenir (Gökalp 2004, s. 7). Beden burada bir makineye dönüşür. Ruhun devinimi ancak bedensel gereksinimler aracılığıyla olur.

Spinoza ise Descartes'in çoklu töz anlayışına; ruh ve beden tözüne karşı çıkararak, tek bir tözün varlığından söz eder. Ruh ve beden iki ayrı töz değil aynı tözdür. Ruh ve beden aynı şeyin iki farklı görünüşünden başka bir şey değildir. Töz sonsuz ve bağımsız olandır. Spinoza'nın töz görüşünün birlik anlayışı olduğu ileri sürülebilir.

Berkeley daha sonra maddenin var olmadığını ve tersini iddia etmenin de aykırı bir tutum olduğunu söyleyerek kendinden önce gelen filozofların düşüncelerini pekiştirmekteydi.

Barok döneminin önemli filozoflarından olan Leibniz, Descartes'in aksine, ruh ve beden ayırımında farklı bir değerlendirme yaparak kendini bu alan içinde farklı kılmaktaydı.

"Descartes'in öznelinin tersine, özneler ruh ve bedeni birlikte taşırlar. Descartes'da öznenin ruhu bedenden ayrıdır. Leibniz'de ise bunlar birlikteler. "Her monad beden ve ruhunu birlikte taşıyor ve her monadın bir bedeni ve ruhu var" (Akay 1998, s. 48). "Leibniz'e göre ruh ve beden birbiri üzerinde etkili olmayan iki saat gibidir. Onların birbirini etkilemeden aynı saati gösteriyor olmalarını sağlayan 'öncesel uyum'dur" (Afşar 2000, s. 333).

Locke ve Hume'a göre insan, felsefi anlamda duyu ve izlenimlere dayalı kavrayışın karşısında yer alan, işe yaramaz akıl yürütmelerin sonuçları olan metafizik tartışmaları bir kenara bırakmalıdır. Böylece iki düşünür her türlü metafizik düşüncüyü reddetmektedirler. (Veysal 2003, s. 208). Dolayısıyla tözsellik sorunu bu düşünürlerle önemini yitirmektedir. Ruh-beden gibi tözsellik tartışmaları metafizik nitelikte olup, her türlü deneyselliğin karşısında yer alır.

Aydınlatma felsefesinin temelinde yer alan kartezyen düşünce ise, akıl merkezli özelliği ile,

doğanın karşında aklın egemenliğini kurar, böylece beden ile akıl arasındaki ayrım belirginleşir. Bu katı ayrım sadece beden ile akıl arasında değil; “insan ile doğa,” “özne ile nesne” arasında da görülür.

Aydınlanma düşünürlerinden Kant’a göre ise, akıl ve beden arasında köklü ayrım yapmaya ihtiyacımız vardır. “Beden engellenirken, akıl belirlenimden kurtulmuştu. Dolayısıyla, insan yaşamı fazlasıyla özgürlük içindi” (Smith 2007, s. 28). Bu özgürlük insan aklını en iyi şekilde kullanma ile mümkün olabilir. Aydınlanma, İnsanın aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmadan kullanabilmesidir. Kant’a göre insanın aklının kullanmaması ise içine düştüğü ergin olmama durumundan kaynaklanır. Bu ergin olmama durumu, başkalarının aklının egemenliğinde yaşamını idame etmesini ve bu idame sayesinde düşünmemesini, aklını kullanmamasını beraberinde getiriyordu. Kant’a göre insan gerek kamu için gerek özel gereksinimler için aklını kullanmalıdır. Ancak bu sayede aydınlamaya katkıda bulan bilirdi

“Kendi aklını kitle önünde, kamuoyu önünde ve hizmetinde serbestçe ve açık bir biçimde kullanması her zaman özgürce olmalıdır ve yalnızca bu tutum insanlara ışık ve aydınlık getirebilir. Buna karşılık aklın özel olarak kullanılışı (der Privatgebrauch), genellikle çok dikkatlice ve dar bir alanda kalacak bir biçimde sınırlandırılabilmiştir ve bu da aydınlanma için bir engel sayılmaz. Kendi aklını kamu hizmetinde kullanmaktan (der öffentliche Gebrauch), bir kimsenin, örneğin bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini, yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını anlıyorum. Aklın özel olarak kullanılmasından da kişinin, kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendine emanet edilen topluma bir hizmeti ya da belirli bir görevi yerine getirmesi diye anlıyorum” (Kant 2000, s. 18).

Foucault’ya göre Kant’ın düşüncesinde insan aklının kamusal ve özel alanda kullanımı arasında fark vardır. Kant aslında aklın kamusal alanda kullanılmasını özgür, özel alanda kullanılmasını da boyun eğerek olarak değerlendiriyordu (Foucault 2000, s. 71).

Aydınlanma düşüncesinde bir yanda aklını kullanan özgür, rasyonel birey, öte yanda bireylerin sahip olduğu görmezden gelinen bir beden vardı. Bu bağlamda aydınlanma bedeni, kartezyen düşünce ışığında akıl-beden karşıtlığı içinde ele almış ve bu karşıtlıkta beden ötekileştirilmiştir.

Işık’a göre aydınlanmanın kökeninde yer alan kartezyen düşünce öyle basit, önemsenmemesi gereken bir düşünce değildir. Çünkü bu düşünce karşıtlıklar çerçevesinde, bilimsel, felsefi

ve toplumsal sorulara yeni cevaplar getirmeyi hedefleyen düşünsel, felsefi bir eğilimdir. Ona göre aydınlanmayı temellendiren Newton fiziği basit bir fizik kuramı değildir. (Işık 1998, s. 99) Bilindiği gibi Newton'un keşfettiği yer çekim yasası doğanın önünde yer alan tüm engelleri ortadan kaldırarak, yeni bir doğa anlayışının doğmasına yol açmıştır. Çünkü doğa artık ölçülür, kontrol altında tutulabilir ve böylelikle üzerinde iktidar kurulabilirdi. Bireyi bir iktidar öznesi, bedeni ise bir iktidar nesnesi haline getiren de bu ölçülebilir doğa anlayışı olmuştur (Bağlı 2002, s. 33).

Eleştirel kuram, Aydınlanmanın insanı üstün görerek, doğayı nesneleştirmesini eleştirir. Horkheimer'e göre aydınlanmanın çelişkisi, bir yandan insan ile doğayı nesnelleştirip bir makineye benzetmesinden öte yandan ise insanı doğadan üstün tutmasından kaynaklanır. Çünkü aydınlanma, insan ile doğa arasındaki çelişkiyi göz ardı etmiştir (Jay 1989, s.371-373, aktaran: Atiker 1998, s. 57-58). Aydınlanma düşüncesinde, özne-nesne, insan-doğa ayrımında özne merkeze konulmuş, ona üstünlük tanınmıştır. Böylelikle bu diyalektik olmayan ilişki toplumsal ilişkilere aktarılarak yöneten-yönetilen ilişkisi haklı kılınmıştır. Eleştirel kuram Aydınlanmanın totalizme beşik olduğunu savunur (Atiker 1998, s. 58).

III. KARTEZYEN DÜŞÜNCENİN ELEŞTİRİSİ VE FENOMENOLJİK YAKLAŞIM

Fenomenolojik yaklaşım, felsefe tarihinde uzunca bir süre yer işgal eden bu beden ve ruh kartezyen düalizmine karşı ciddi eleştiriler getirir. Phenomen Sözcüğü Yunancadan "görünüm" anlamından alınmıştır. The Encyclopedia of Sociology fenomenolojiyi: "birey ve onun bilinçli deneyimleri ile başlayan ve daha önceden var olan kabuller, ön yargılar ve felsefi dogmalardan kaçınmaya çalışan bir yöntem" olarak tanımlar. Fenomenoloji olayları (görünümleri) toplumsal aktör tarafından 'doğrudan doğruya' algılandığı şekilde inceler (Wolf&Wallace 2004, s. 297). Fenomenolojik yaklaşımı benimseyen ve temsil eden düşünürler, Husserl, Schultz, Scheler, Ponty, Sartre, ve Heidegger'dir. Fenomenolojik yaklaşımının kurucularından olan Husserl'e göre Fenomenoloji felsefeyi metafizik öğelerden kurtararak, kesin bir bilim seviyesine erdirmiştir. Husserl'in en ünlü sloganı "şeylere dönelim" çağrısıdır (Woff 2006, s.708). Bu düşüncesi ile Husserl, nesnelere yönelen anlayışın terk edilerek, bilinç alanına yönelmeyi önerir. Şeylere dönelim çağrısı Weber'in anlamaya

yönelik sosyoloji arasında benzerlik gösterir. Weber'e göre "Sosyoloji (...) toplumsal davranışları yorumlayarak anlamak ve böylece bu davranışların oluşum ve etkilerine nedensel açıklamalar getirmek amacını güden bir bilim olarak anlaşılmalıdır" (Weber, aktaran: Woff 2006, s. 709). Weberyen sosyoloji ve fenomenolojik yaklaşım olayların arkasındaki nedensellik ilkesini açıklama bağlamında birbirinden ayrılmaktadır.

Fenomonolojik yaklaşım her türlü metafizik düşünceye karşı çıkarak somut yaşantıya önem verir. Böylelikle akıl-beden ya da ruh-beden karşıtlığı çerçevesinde süren soyut, metafizik tartışmaları da aşarak bedene farklı anlamalar yükler.

Fenomenolojide, karşımıza biri fiziki (körper) diğeri ise yaşayan (leib, living ya da lived) olmak üzere iki farklı beden çıkar. Kartezyen anlayış, bedeni fiziki nesnelere arasında bir nesne olarak görmekteyken, Fenomenolojinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Merleau-Ponty ve Fenomonolojik yaklaşım için beden, sadece dünyada bir nesne olarak ele alınmaz. O 'dünyanın' sayesinde var olduğu şeydir (Işık 1998, s. 122). Beden fizyolojik olarak tanımlandığı gibi organlardan oluşan bir nesne, bir mekanizma değildir. Yani beden basit bir nesne değildir. Çünkü "nesnelere parçaların birbirinin dışında bir varoluştur". Bu tanımda nesnelere ya da nesnelere parçası arasında mekanik bir ilişki vardır. Oysa bedenin her bölümü diğeri ile orijinal biçimde birbirine bağlıdır ve *Beden* bir bütündür (Gökbaran 2003, s. 46-47). Ponty'e göre insan aynı anda hem düşünen bedensel ben, hem de düşünen öznedir. Varlık hem düşünceden hem de bedenden oluşur. Düşünce hiçbir zaman bedenden kopmamıştır (Akay 2004, s. 42). Çünkü Ponty'nin düşüncesinde bedenli varoluş vardır. Tin beden ilişkisinin ele alındığı bu var oluş düşüncesinde tinin egemenliği yıkılmıştır. Ancak beden de tinin yerini almaz. "Tin bir bedeni vardır ve bedenin bir tini aralarında kesişim" (Savaşçın 2003, s. 122).

Soykan da fenomenolojik yaklaşımı izleyerek beden ve ruhu ayrı düşünmenin bütünlüğü bozan bir düşünce olduğunu, bedenimizin varlığıyla dünyaya ait olabileceğimizi savunmuştur. Düşünceye göre ruh, bedenin bütünlüğüdür. İkisi birbirinden ayrılmaz bir birlik oluşturur.

"Ruh ya da ben; bedenden fazla bir şeydir. Ama bu "fazla şey" kendisini yine bedende gösterir: Ben, cisimleşmiş bedendir. Ben ve ruh, bedenin bütünlüğüdür. Onun beden dışında başka bir yeri yoktur. Ben'in hem bedenden fazla bir şey olması, hem de ikisinin birbirinden ayrılmaz bir birlik oluşturması biçiminde kendini gösteren bu paradoksal durum, bilgikuramsal açıdan yapılan ben-

beden ayrımının varlıksal bir temeli olmamasından ileri gelir.. Bilgi ile varlıksal olan arasındaki örtüşmezlik, burada ruh- beden ayrımı (bilgikuramsal) ve ayırmsızlığı (varlıksal) ile açık bir örnek bulur. Eğer ben veya ruh diye bir varolan ve beden veya cisim diye birincisinden ayrı varolan olsaydı, o zaman bilgi kuramsal ayrıma varlıksal ayırım karşı geleceğinden, sözü edilen örtüşmezlik ortadan kalkardı; ama bu kez bu iki ayrı var olanın birbiriyle ilişkisi sorunu, Descartes'ta olduğu gibi çözümsüz olarak kalırdı” (Soykan 1996, s. 55).

Kısacası fenomenolojik yaklaşım yaşayan bedene yönelir ve beden ruh karşıtlığını eleştirir. Fenomonolojik yaklaşımda nesnel dış dünya, beden eylemleri ve muhtemel eylem potansiyeliyle bağlantılı olarak ele alınır.

Kartezyen düşünceye yönelik önemli eleştiriler post yapısalcı düşünürlerden de gelmiştir. Bu düşünürler, Aydınlanma düşüncesini özelden yanlılık-ötekilik ayrımını, genelde ise karşıtlıklarla düşünen tüm kartezyen yapısını eleştirirler (Işık 1998, s. 14). Bu düşünürlerin başında Foucault, Deleuze, Derrida, Lyotard ve Baudrillard gelmektedir (Işık 1998, s. 14).

IV. KLASİK SOSYOLOJİDE BEDEN

Kartezyen düşünce ışığında süre gelen akıl-beden, beden-ruh tartışmasında ruha ayrı bir önem atfedilmesi ve bu önemin uzun süre varlığını sürdürmesi beden in ikincil konuma itilmesine yol açmıştır. Beden şu an var olan ama her an yok olacak maddi bir nesne olarak görülürken, ruh hiç yok olmayacak yok olsa bile başka bir yerde varlığını sürdürmeye devam edecek ölümsüz dünyanın maddi olmayan yönü olarak görülmekteydi. Nazlı'ya göre bu tartışmalar ışığında bedene yüklenen canlı/biyolojik özellikleri, Klasik sosyolojinin doğa/toplum ikiliği içinde, doğal alana aittir (Nazlı 2005, s. 73).

1789 Fransız devrimi ve Avrupa'da sanayi devriminin ortaya çıkmasına paralel olarak sosyoloji de bir bilim dalı olarak gelişmeye başlamış, dönemin sorunlarına ışık tutmaya çalışmıştır. Klasik sosyolojide önemli yer tutan Comte, Durkheim, Marx, Simmel, Weber gibi dönemin düşünürleri, bu süreçte hızla değişen kültürel, siyasal, ekonomik, teknolojik ve toplumsal değerleri çözümlenmeye yönelmiştir. “Düşünürlerin ortak teması toplumların modern öncesi aşamadan modern aşamaya geçişidir” (Gugutzer 2004, s. 20). Nazlı'ya göre bu klasik kuramcılar toplumu temel analiz nesnesi olarak kabul etmiş ve toplumsal düzen, toplumsal kontrol, bir toplumsal sistem olarak endüstri toplumlarının heterojenliği, işlevleri,

yabancılaşma ve anomi gibi konularla ilgilenmişlerdir. Bu nedenle sosyolojik bakışa doğrudan ‘beden’i dâhil etmeyen klasik Sosyoloji buna rağmen onu tamamen de yok saymamıştır. Doğal bilimlere karşı gösterdiği tavrını zedelemeyecek şekilde varlığını kabul ettiği bedene ‘görünmez’ bir nitelik atfetmiştir; beden vardır ama görünmemektedir (Nazlı 2005, s. 73).

Sosyoloji tarihinin önemli düşünürlerinden olan Marx’ın ve Weber’in kuramlarında beden var olmayan bir konudur. Weber’in sosyolojisinde biyolojik sistem olarak herhangi bir toplumsal aktör kavramından bahsedilmediği gibi konu ile ilgili hiçbir yorum da yapılmaz (Turner 1992, s. 7). Weber, sadece “Protestan Ahlakı ve Kapitalizm” adlı çalışmasında Kalvenist öğretinin nasıl varlıktan doğal zevk ve haz almaya karşı çıkararak, bütün bedensel zevklere savaş açtığı üzerinde durarak “beden’e” çeşitli göndermelerde bulunur.

Marx’çı yaklaşım da bedeni ele almayarak ihmal eder. Turner’a göre “Marksizm’in gerçekte hiçbir beden kuramına sahip olmaması tuhaftır; böyle bir kuramın materyalizmin temel bir niteliğini oluşturması gerekir” (Turner 1995, s. 212). Marksist yaklaşımın bu temelde eleştirilmesinin ardında insan doğum-ölüm gibi materyalist sorunlarını görmezden gelmesi yatar. Turner’e göre Marksist kuramda bu sorunun yokluğunu keşfeden Foucault idi.

Durkheim görüş ve yazılarında beden konusuna direkt yer vermemekle birlikte daha çok din ve insanın doğasına ilişkin açıklamalarında insan bedenine göndermelerde bulunmuştur

Gerek Fransız sosyolog Durkheim’in, gerek Weber’in din ve toplum arasındaki ilişkiyi çözümlerken geliştirdikleri düşünceler, merkezi bir bağlamda yer almasa da insan bedenine çeşitli atıflarda bulunmaktadır. Her ne kadar beden konusu satır aralarında işlenmiş olsa da bu konunun sosyoloji içinde yer edinmesi için 1980’leri beklemek gerekmiştir.

V. “BEDEN’E” ARTAN İLGİ ve BEDEN SOSYOLOJİSİNİN GELİŞİMİ

Kartezyen düşünce çerçevesinde sürekli aşağılanan ve yok sayılan beden anlayışının ciddi eleştirilere maruz kalmasıyla birlikte, 17. yüzyıldan itibaren ‘beden’ sıkça gündeme gelen, tartışılan bir konu haline gelmiştir. Satır aralarında işlenen, ihmal edilen beden, sosyoloji içinde farklı bir disiplin olarak ele alınmaya başlanmıştır. Beden çok farklı disiplinlerin, farklı

alanların konusu olmakla beraber en çok diyet, güzellik, estetik cerrahi, magazin, spor, vücut geliştirme, cinsellik, cezalandırma, sağlık, eğitim vs. gibi başlıklar altında karşımıza çıkan bir konu olmuştur. *Beden*'in tarihi her ne kadar 17. ve 18 yüzyıla, özellikle sosyoloji içindeki yeri, 1980'lere götürülse de, *beden tarihi* insanlık tarihi kadar eski ve önemlidir. Beden sosyolojisi her geçen gün önem kazanan bir alan olmakla beraber, 1980'lerden sonra sosyolojinin bir alt dalı olarak tartışılmaya başlanılmıştır. Peki, nedir bu beden sosyolojisi? İnceleme alanı nedir? Ve son yıllarda neden bu kadar önem kazanmaya başlamıştır?. İlk olarak bu sorulara yanıt aramak beden tarihinin gelişiminin irdelenmesi bağlamında önemlidir.

Giddens'a göre yeme bozukluklarının yaygınlaşması, toplumsal etmenlerin yaşamlarımızın üzerindeki etkisinin artması bedene olan ilginin göstergesidir. Beden sosyolojisi diye bilinen alan, beden toplumsal etmenler tarafından nasıl etkilendiğini incelemektedir. Düşünürü göre insanlar olarak bizler, bedensel varlıklarız- hepimizin bir bedeni var. Beden yalnızca bizim olan bir şey olmadığı gibi toplumun dışında var olan, yalnızca fiziksel bir şey de değildir. Bedenlerimiz, bizim toplumsal deneyimlerimizden olduğu kadar bizim ait olduğumuz grubun normları ve değerleri tarafından da derinlemesine etkilenirler. Sosyologlar, toplum yaşamı ile beden arasındaki bağlantıların yapısının ciddiyetini ancak çok yakın zamanlarda kavramaya başlamışlardır. Giddens'a göre bu alan, oldukça yeni ancak bir o kadar heyecan vericidir (Giddens 2000, s. 126). Giddens düşünceleriyle bedene toplumsal bir nitelik atfeder ve onu sosyolojik bir perspektif içine yerleştirir. Bedeni salt fiziksel bir süreç olmaktan çıkarır, beden biyolojik yönü kadar toplumsal yönünü de vurgular.

Wallace ve Wolf'a göre sosyologların beden konusuna giderek artan ilgilerinin nedeni, kamuda fiziksel sağlık ve iyilik alanına duyulan yaygın ve artmakta olan meraktır. Bedenlerimiz ve sağlığımız üzerinde farklı besinlerin etkilerine karşı ilgi artmıştır. Özellikle son yıllarda Amerika toplumu içinde artan obezite ve buna karşı farklı besinlere olan ilgi söz konusu durumun göstergesidir. Yirminci yüzyılın son zamanlarında diyet besinler, plastik cerrahi ve sağlık kulüplerine ilginin hızla büyümesi beden artan öneminden ileri gelmektedir (Wolf&Wallace 2004, s. 432). Bu bağlamda bedene artan ilgiyi, Batı toplumunda artan obezite ve popüler kültürün medya aracılığıyla dayattığı kusursuz beden yaratma çabası ve bu anlayışın toplumun büyük kesimlerinde kabul görmesine bağlamak yanlış olmaz. Nazlı'ya göre bedene artan ilginin temelinde, gelişen kapitalizmin, toplumsal platformdaki görünüşleri önemli bir rol oynamaktadır (Nazlı 2005, s. 79). Modern endüstri toplumlarından

postendüstriyel toplumlara geçişle birlikte üretimin kol işgücünden beyinsel işgücüne kayması, bunun sonucu olarak hizmet sektörünün ön plan çıkması, boş zamanın artması, postendüstriyel toplumla beraber yeni bir tüketim kültürünün ortaya çıkması, kitle iletişim araçlarının hem tüketim kültürünün yaygınlaşmasında hem de bu kültür içinde beden önemli bir tüketim nesnesi haline getirilmesinde önemli bir rol oynaması, bedenin popüler kültür içinde ayrı bir alan oluşturması, toplum yapısında meydana gelen değişimler ve hazcı bir toplum anlayışına dayanan değerlerin ön plana çıkması, 1960'lardan sonra kadın ve eşcinsel hareketlerinin bedene ayrı bir vurgu yapması, artan yaşlı nüfus ve bunun da beraberinde yeni ekonomik ve sosyal düzenlemeleri getirmesi, ortaya çıkan yeni hastalık tipleri ve bu hastalık tiplerinde hem biyolojik hem psikolojik süreçlerin rol oynaması, son yıllarda biyoteknolojilerin gelişmesiyle birlikte, klonlama, organ nakli, doping gibi etiğe de konu olan tartışmaların yaygınlaşması, plastik cerrahinin gelişmesi ve bu cerrahilere talebin artması gibi çok farklı nitelikte faktörlerin payı büyüktür (Gugutzer 2004, s. 34-40).

Beden sosyolojisi toplumsal ve bireysel yaşam için fiziksel deneyimlerimizin önemini, bu deneyimlerin farklı toplum ve kültürde nasıl değiştiği, toplumsal süreçlerden nasıl etkilendiği ve toplumsal olarak nasıl üretildiğini konu edinir.

Turner'a göre ise beden sosyolojisi sosyal bilimlerde hayli ihmal edilmiş bir alandır. Fakat 1980'lerden sonra bu alanda yapılan çalışmaların artması ilginin bu yöne doğru kaymasına neden olmuştur. Beden sosyolojisine kayan bu ilginin kaynağını kadın hareketlerinin gerek siyasal gerek toplumsal etkisi, akademik feminist çalışmalar (özellikle ataerkillik, cinsiyet ve cinsellik gibi ve gücün beden üzerinde temsili gibi konularda Kristeva, Haraway, Butler, Hochschild gibi düşünürlerin çalışmaları) eşcinsel hareketler, gelişen tıp teknolojileri, ayrıca gelişen yeniden üretim teknolojileri, HIV ve AIDS'e karşı duyulan ve artan kaygı, tüketim kültüründe beden ve yeni yaşam tarzı ve buna bağlı estetik kaygı oluşturur. Turner'a göre O'Neills'in *Five Bodies* (1985) ve *Communicative Body* (1989), Francis Barker'ın *The Tremulous Private Body* (1984), David Armstrong'un *Political Economy of the Body* (1983), Micheal Ryand ve Avery Gordon'ın *Body Politics* (1994), Arthur Frank'ın *At the Will of the Body* (1991b), Judith Butler'ın *Bodies that Matters* (1993) ve Don Johnson'ın *Body* (1983) gibi yayınlarıyla beden, belirgin hale gelmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise Pasi Falk *The Consuming Body* (1994), Chris Schilling *The Body and Social Theory* (1993), Anthony Synnott (1993) *The Body Social* ve Mike Feathersone, Mike Hepworth ve Bryan Turner,

Social Processes and Cultural Theory (1991) gibi çalışmalar ile birlikte artık, sosyal kuramda beden daha belirgin hale gelmiştir (Turner 1995, s. 228-231). Ayrıca Turner'a göre bedenin sosyal yaşam içinde son yıllarda önemli bir araştırma konusu, araştırma problemi haline gelmesinde ve konunun canlanmasında Nietzsche ve Foucault'un çalışmalarının katkısı yadsınamaz (Turner 1992, s. 32). Foucault çalışmalarının hepsinde insan bedeninin önemli bir rol aldığı çeşitli faaliyet ve davranışlarda, insanların ne düşündükleri ve nasıl hareket ettiklerini araştırmıştır (Wolf&Wallace 2004, s. 433). Foucault çalışmalarının çoğunda, bedenlerin nasıl düzenlendiği, disipline edildiği, iktidarın bedenler üzerinde nasıl kodlandığı üzerinde durur. Foucault'un bu alandaki çalışmaları, beden kuramının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Beden sosyolojisinin gelişimine katkıda bulunan önemli düşünürlerden bir diğeri ise Bourdieu'dur. Habitus kavramıyla sınıflar arası beden algısının nasıl değiştiğinin bir analizini sunarak, bedeni sosyal sermaye, kültürel sermaye ve ekonomik sermaye arasında farklı bir sermaye türü olarak sunar. Böylece *beden* başta sosyoloji olmak üzere birçok disiplinin ilgi odağı haline gelmekte, disiplinler arası bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

VI. SONUÇ

Beden sosyolojisinin gelişmesinde kuşkusuz hem sosyal hem de felsefi bakış açılarının önemi yadsınamaz. Bu gelişmede, bedeni dış dünyaya ait gören, ruhu ise bu dışsal dünyada merkeze koyan, onu yücelten bakış açılarının önemini yitirmesinin payı büyüktür. Beden felsefeden sosyolojinin içine bir geçiş yapar ve sosyo-kültürel bir zeminde toplumsalın içinde tartışılır. Değişen ekonomik ve sosyal örgütlenmeler bu alanın önemini artırır. Yeni toplum tipinde beden önemli bir araç ve aracı haline gelir. Çünkü beden aracılığıyla yeni kimlikler, yeni tüketim kalıpları, yeni güzellik idealleri, yeni imajlar, yeni iktidar tipleri inşa edilir. Böylelikle beden "modern" dünyanın bir projesi haline gelir.

KAYNAKÇA

- Afşar, T. (2000) *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Akay, A. (2004) *Tekil Düşünce*, 3.Baskı, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Akay, A. (2002) *Kapitalizm ve Pop Kültür*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Atiker, E. (1998) *Modernizm ve Kitli Toplum*, Ankara: Vadi Yayınları.
- Bağlı, M. (2002) “Klasik Fizik (Newton Paradigmasının) İlkeleri Bağlamında Modern Bilincin ve İktidarın İmkânları: Özgürlük ve Yetkinlik,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, sayı:3, s. 33-57.
- Cirhinlioğlu, Z. (2001) *Sağlık Sosyolojisi*, İstanbul: Nobel Yayıncılık.
- Erkızan, H. N. (2003) “Aristoteles”, *Felsefe Ansiklopedisi cilt I* içinde, ed. A. Cevizci, İstanbul: Etik yayınları.
- Foucault, M. (2000) “Aydınlanma nedir?,” *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, çev. Eda Özgül, Özlem Oğuzhan, sayı: 11, s. 69-76.
- Giddens, A. (2000) *Sosyoloji*, Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Gökalp, N. (2004) “Descartes ve Spinoza Düşüncesinde Gerçek İyi Kavramı,” *Felsefe Dünyası*, sayı: 40, s. 18-40.
- Gökyaran, E. (2003) “Başkası ve Aynılık,” *Dünyanın Teni* içinde, ed. Z. Direk, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gugutzer, R. (2004) *Soziologie des Körpers*, Bielefeld: Transcript verlag.
- Hançerlioğlu, O. (1993) *Düşünce Tarihi*, 5. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Işık, E. (1998) *Beden ve Toplum Kuramı*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Işık, E.(2006) “Toplumsal Teoride Beden: Beden Tekniklerden Şizo-Analize,” *Toplum Bilim Gilles Deleuze Özel Sayısı*, sayı 5, s.39–51.
- Kant, I. (2000) “Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784),” *Toplumbilim Aydınlanma Özel Sayısı*, çev. Nejat Bozkurt, sayı: 11, s. 17-21.
- Kızılçelik, S. (2003) “Küreselleşme, Beden ve Şizofreni”, *C.U. Tıp dergisi*, , sayı: 25 (4), Özel Ek. s. 89-94.
- Nazlı, A. (2005) “‘Görünmeyen’ Beden’den ‘Görünen’ Beden’e Beden’in Sosyolojisi,”

Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, sayı: 2 s.71–87.

Savaşın, Z. (2003) “Algısal İnanç,” *Dünyanın Teni* içinde, ed. Z. Direk, İstanbul: Metis Yayınları.

Smith, P.(2007) *Kültürel Kuram*, İstanbul: Babil Yayınları.

Soykan, Ö. N. (1996) “ Beden Fenomenolojisi İçin Düşünceler, Beden Politikasının Bir Yüzü Spor”, *Varlık Dergisi*, Sayı 1064, s. 54-59.

Tanilli, S. (1998) *Yaratıcı Aklın Sentezi*, 3. Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.

Turner, B. S. (1992) *Regulating Bodies: Essays In Medical Sociology*, London: Routledge.

Turner, B. S. (1995) *Medical Power And Social Knowledge*, 2. Baskı, London: Sage Publication.

Veysal, Ç. (2003) “Töz Üzerine,” *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 27 No: 2, s. 202-210.

Woff, K. H. (2006) “Fenomenoloji ve Sosyoloji,” *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi-I* içinde, çev. Harun Rızatepe, ed. T. Bottomore, R Nisbet, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Wolf, A. Wallace R. A. (2004) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev: Leyla Elburuz, Rami Ayas, İzmir: Punto Yayıncılık.